

ارزشیابی دوره آموزش طرح معرفت بسیجیان*

ابراهیم نیکنام

کارشناس ارشد مدیریت نظامی

فصلنامه مطالعات بسیج، سال هشتم، شماره ۲۷ و ۲۸، تابستان و پاییز ۱۳۸۴

چکیده

با توجه به مباحث نظری و عملی مطرح در زمینه اهمیت ارزشیابی دوره آموزش طرح معرفت بسیجیان، این مقاله با مرور و شفاف‌سازی مفاهیم مرتبط با موضوع به تبیین طرح معرفت و فرایند برنامه‌ریزی درسی می‌پردازد. ارزشیابی می‌تواند نقش مؤثری در بهبود و توسعه آموزش ایفا کند. در برنامه‌ریزی آموزشی داشتن یک نظام ارزشیابی از اهمیت خاصی برخوردار است؛ زیرا رشد و تکامل آموزش مستلزم اطلاع از کارآمدی آن و برنامه‌ریزی برای بهبود اقدامات در جهت تحقق اهداف آموزشی است. از آنجایی که ارزشیابی نقش آینه را برای آموزش ایفا می‌کند، به همین جهت تصمیم‌گیرندگان و دست‌اندرکاران آموزشی می‌توانند تصویری را از چگونگی فعالیتها به دست آورند و با استفاده از آن تصمیم‌های لازم را جهت بهبود و پیشرفت فعالیتها برای نیل به بازدهی موردنظر اتخاذ کنند. به همین منظور، این مقاله در پی آن است تا مشخص نماید که فرمایشات مقام معظم رهبری در مورد طرح معرفت که فرمودند: «اما شما بسیجی‌ها بدانید، باید آگاهی‌هایتان را تقویت کنید. معرفت به فلسفه بسیج، همین مطالبی که من عرض کردم، معرفت به کارهایی که بسیج نسبت به آن حساس است.» (سخنرانی مقام معظم رهبری، ۱۳۸۱) تا چه حد جامه عمل پوشیده است. این مقاله بر مباحث فوق‌متنکی بوده و در نهایت مباحث و مدل‌های مطرح در ارزشیابی دوره آموزش طرح معرفت بسیجیان را مورد بحث قرار می‌دهد و مدل‌های پیشنهادی را ارائه و توصیف می‌کند.

* مقاله حاضر برگرفته از نتایج پروژه تحقیقاتی «ارزشیابی دوره آموزش طرح معرفت بسیجیان» است که در سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج اجرا شده است.

مقدمه

افراد هر سازمان و مؤسسه نظامی یا غیرنظامی، یکی از ارکان اصلی آن سازمان به شمار می‌روند. سودمندی و بازدهی، بقا و پایداری هر سازمان به توانایی و ظرفیت و لیاقت و شایستگی اعضا و کارشناسان آن سازمان بستگی دارد. لذا دانش و بینش، مهارت و تخصص در گزینش افراد برای ورود به دنیای کار و اشتغال و تعیین میزان شایستگی و لیاقت آنها را در طول خدمت به منظور ترفیع، ارتقا، انتصاب، تشویق و تنبیه، باید از عوامل مهم بقای سازمان و کارایی و پیشرفت آن، حتی در شرایط متغیر جامعه و دگرگونی‌های سازمانی و تکنولوژیکی دانست. اکثر صاحب‌نظران کلید اصلی این تعادل را در استفاده مؤثر از مکانیزم آموزش و بهسازی منابع انسانی می‌دانند. به همین جهت از طریق ارزشیابی می‌توان اطمینان حاصل کرد که اهداف طرح موردنظر تا چه حد محقق شده است. اهداف طرح معرفت عبارتند از:

- ۱- تحکیم مبانی دینی و بنیه اعتقادی بسیج؛
- ۲- افزایش آگاهی و شناخت آنها نسبت به اصول و ارزشهای انقلاب اسلامی؛
- ۳- ایجاد همگرایی در نگرشها و ارتقای سطح دانش و بینش و بصیرت در مواجهه منطقی با جریانهای فکری و رویدادهای سیاسی.

همچنین سیاستها و خط‌مشی اجرایی اتخاذ شده و فرایند اجرایی برنامه‌های عملیاتی و طرحهای اجرایی، به تحقق هدفها می‌انجامد و در نهایت محصول نهایی طرح معرفت با برون‌داده‌های پیش‌بینی شده در برنامه توسعه آموزش مطابقت دارد. بدین ترتیب نتایج حاصل از ارزشیابی می‌تواند نقش مؤثری در برنامه‌ریزی توسعه آموزش ایفا کند. در برنامه‌ریزی آموزشی، داشتن یک نظام ارزشیابی از اهمیت خاصی برخوردار است؛ زیرا رشد و تکامل آموزشی، مستلزم اطلاع از کارآمدی آن و برنامه‌ریزی برای بهبود اقدامات در جهت تحقق هدفهای آموزشی است. این کار زمانی می‌تواند مفید و مؤثر واقع شود که به دور از هر گونه پیش‌داری براساس یافته‌های پژوهشی و با روش مطمئن علمی مورد بررسی قرار گیرد. در این مقاله ضمن بررسی ابعاد نظری و پژوهشی، موضوع این مهم بررسی می‌شود.

مفهوم طرح معرفت

واژه‌های «معرفت» و «بصیرت» طی سالهای ۷۹ و ۸۰ به دفعات از سوی رهبر فرزانه

انقلاب اسلامی به کار رفته است و معظم‌له جوانان کشور و بسیجیان را به افزایش آگاهی، معرفت و بصیرت توصیه کرده‌اند. منظور از «طرح معرفت» مجموعه‌ای از آموزشها و توجیحات عقیدتی - سیاسی است که برای افزایش سطح شناخت بسیجیان نسبت به مسائل روز و ارتقای بصیرت آنان توسط نیروی مقاومت بسیج و با همکاری نیروی زمینی و دریایی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، آموزش داده می‌شود. (نشریه دانش، شماره ۲۸)

رویکردها و الگوهای آموزشی طرح معرفت

طرح‌ریزی و یا برنامه‌ریزی آموزشی دارای مراحل مختلفی است؛ ضمن اینکه الگوهای طراحی آموزشی نیز بسیار متنوع می‌باشند. ولی می‌توان مراحل زیر را مناسب دانست:

الف - شناخت وضع موجود: برنامه‌ریزان قبل از هر چیز باید امکانات، تواناییها و محدودیتها را بشناسند و با تکیه بر اطلاعات به دست آمده، تصمیمات معقول و منطقی اتخاذ کنند.

ب - تعیین هدف: پس از بررسی وضع موجود، انتظارات و خواسته‌هایی برای برنامه‌ریزان طرح می‌شود. این انتظارات وقتی به صورت واضح و با توجه به امکانات و محدودیتها بیان شوند، هدفهای موردنظر را تشکیل می‌دهند. هدفهای تعیین شده به کلیه فعالیتها و تصمیم‌گیرهای بعدی جهت می‌دهند و بین اقدامات گوناگون وحدت به‌وجود می‌آورند.

ج - پیش‌بینی روشها و وسایل: با اینکه تعیین هدفها اهمیت زیادی دارند ولی اگر برای تحقق آنها روشها و وسایل مناسب در نظر گرفته نشود، بهترین هدفها روی کاغذ می‌ماند و نتیجه نمی‌دهد. باید برنامه‌ریزان تعیین کنند که با چه روشهایی قصد دارند به هدفهای موردنظر برسند و در به‌کارگیری روشها به چه وسایل و ابزارهایی نیاز دارند.

د - آزمایش قبل از اجرا: پس از تعیین هدف و پیش‌بینی روشها و وسایل، برنامه تهیه شده به صورت آزمایش در چند نمونه محدود اجرا می‌شود. این کار به قصد اعتباربخشی به برنامه و کسب اطمینان از وسایل مختلف آن انجام می‌گیرد.

هـ - اجرا: در این مرحله، برنامه به طور کامل اجرا می‌شود. تهیه لوازم مورد نیاز و ایجاد شرایط اجرایی برنامه است.

و - ارزشیابی: نقاط قوت و ضعف برنامه ضمن اجرای آن، خود را نشان می‌دهد ولی ارزشیابی، تلاش منظم و مستمری است برای بررسی موفقیتها و کاستیها و مشکلات در دستیابی به هدفهای مورد انتظار (ملکی، ۱۳۸۰). در برنامه‌ریزی درسی، مراحل را در نظر گرفته‌اند که با استفاده از مدل بتا شامل هفت مرحله اصلی به شرح زیر است:

- ۱- تشخیص نیاز: معلم با برنامه‌ریزی درسی و تعیین نیازهای دانش‌آموزان فرایند برنامه‌ریزی درسی را شروع می‌کند.
- ۲- تعیین هدف: معلم پس از تعیین نیازها، هدفهای قابل تحقیق را معین می‌کند.
- ۳- انتخاب محتوا: با توجه به هدفهای تعیین شده، محتوای مناسب انتخاب می‌شود. محتوا نه تنها با هدفها باید سازگار باشد، بلکه اعتبار و اهمیت لازم را نیز باید دارا باشد.
- ۴- سازماندهی محتوا: معلم نباید به انتخاب محتوا اکتفا کند، بلکه لازم است با توجه به رشد فراگیران و پیشرفت و علایق آنها، محتوا را سازمان دهد.
- ۵- انتخاب تجربه‌های یادگیری: محتوا به دانش‌آموزان ارائه می‌شود و آنان محتوا را مرتب می‌کنند و سازمان می‌دهند.
- ۶- سازماندهی فعالیتهای یادگیری: همان‌طور که محتوا توالی و سازمان پیدا می‌کند، لازم است فعالیتهای یادگیری نیز سازمان یابد. توالی فعالیتهای یادگیری بر اساس محتوا انجام می‌گیرد.
- ۷- ارزشیابی: برنامه‌ریزی درسی باید تعیین کند که چه هدفهایی تحقق پیدا کرده‌اند. برای این کار، ارزشیابی صورت می‌گیرد. شیوه‌های ارزشیابی باید از سوی دانش‌آموزان و معلمان تدوین یابد. (همان)

چارچوب نظری را نظریه ارزشیابی آموزشی هاوس تشکیل می‌دهد. بر اساس این نظریه علمی، ارزشیابی آموزشی به دو دسته عین‌گرا در مقابل ذهن‌گرا و یا فایده‌گرا در مقابل شهودگرا - کثرت‌گرا تقسیم می‌شود. این نظریه شباهت زیادی با نظریه «ورتن و

سندرز» دارد. بر اساس این نظریه، رویکرد ارزشیابی فایده‌گرا، برنامه‌های آموزشی را از تأثیرات کلی آنها می‌داند و می‌گوید: بیشترین خوبی آن است که به بیشترین افراد، فایده برساند. در نقطه مقابل رویکرد فایده‌گرا یا عینیت‌گرا، رویکرد شهودگرایی یا ذهن‌گرایی قرار دارد. رویکرد شهودگرایی بر این اندیشه استوار است که ارزش به تأثیر برنامه بر تک‌تک افراد وابسته است؛ نه بر اکثریت آنان و بزرگ‌ترین خوبی، مستلزم بهره‌مند شدن هر یک از افراد از برنامه مورد ارزشیابی است. این نظریه علمی در یک پیوستار ششگانه به شرح زیر نشان داده می‌شود. (سیف، ۱۳۸۰)

در مقاله حاضر، تأکید ارزشیابی بر نوع ارزیابی آموزشی برنامه درسی است. به دلیل عدم توجه به ارزشیابی تحصیلی (آزمون یادگیری)، ارزشیابی مبتنی بر مشارکت‌کنندگان و ارزشیابی مبتنی بر مصرف‌کننده کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد.

فرایند برنامه‌ریزی آموزشی در طرح معرفت

آموزش طرح معرفت از نوع آموزشهای غیر رسمی است. برنامه‌هایی را که در مدارس و دانشگاهها اجرا و به گرفتن مدارک تحصیلی منتهی می‌شود، آموزش رسمی می‌نامند، اما آموزشهای دیگری وجود دارد که در محیط خارج از مدرسه و دانشگاه صورت می‌گیرد و به آموختن و دانش افراد کمک می‌کند. به آموزشی که در خارج از مدرسه انجام می‌شود و به مدرک تحصیلی منتهی نمی‌شود، آموزش غیررسمی گفته می‌شود. (فیوضات، ۱۳۸۲، ص ۵۵)

آموزش بزرگسالان، بخش بزرگی از فعالیتهای آموزشی غیررسمی است. دامنه آموزش غیررسمی به آموزش مادران، مسائل و روابط خانواده و حتی فعالیتهای جوانان نیز کشیده شده است. لذا دامنه‌ای وسیع‌تر از آموزش رسمی دارد و مقام و موقعیتی خاص پیدا کرده است.

برنامه‌ریزی آموزشی جامع برنامه‌ریزی است که بتواند بین آموزش رسمی و آموزشهای غیررسمی ایجاد هماهنگی کند و حتی بین آموزشهای متنوع و متعدد غیررسمی هماهنگی ایجاد نماید و آموزش مداوم به مفهوم «زگهواره تا گور دانش‌بجوی» به حساب آید. در جوامع امروزی، توجه به اصل مداومت و برنامه‌ریزی آموزشی مداوم بسیار اهمیت دارد؛ زیرا انسان تحت تأثیر آموزشهای غیرمستقیم قرار دارد و در میدان وسیع آموزشهای غیرمستقیم تحت تأثیر دوستان، محل کار، کتب،

تلویزیون و مقررات اجتماعی و اقتصادی، در حال آموزش و دانستنهای افراد متفاوت خواهد بود. لذا شناخت ویژگیهای جوامع و افراد در منطقه و اجتماعی انسانها را طول زندگی مورد توجه قرار دهد و به صورت فراگردی پویا و سازنده و اصلاح‌کننده درآیند. (گلابی، ۱۳۷۸، ص ۲۳ و فیوضات، ۱۳۸۲، ص ۵۵)

تغییرات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و حتی تکنولوژیک به‌گونه‌ای است که برنامه‌ریزی آموزشی به صورت فراگردی مداوم درمی‌آید؛ یعنی هدفها، روشها، طرحها و پروژه‌های آموزشی مرتباً در حال تغییر است؛ نیازهای اجتماعی و نوآوریهای فنی و علمی، سنجیده و پیشرفت آن در عمل، ارزیابی می‌شود و تغییرات و اصلاحات لازم در آن داده می‌شود. خوشبختانه طرح معرفت از جمله طرحهایی است که به نیازهای اجتماعی و سیاسی بسیجیان توجه کرده و با اجرای آن در مدت یکسال توانسته است پاسخهای اولیه نیاز و انتظار را برآورده سازد. این آموزش را از نظر تقسیم‌بندی برنامه‌ریزی آموزشی جزء برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت فرض می‌کنیم که یک دوره یکساله را شامل می‌شود (فرجاد، ۱۳۷۹، ص ۲۲). هرچند که در طرح‌ریزی آموزشی طرح معرفت، زمان قید نشده است ولی چنین فرض می‌کنیم که جزء آموزشهای کوتاه‌مدت باشد. اصلاح و تغییر مداوم در این آموزش به خوبی آشکار است؛ یعنی سیاستگذاران و برنامه‌ریزان آموزش نیروی مقاومت بسیج پس از اجرای طرح، آموزش مقدماتی و تکمیلی را مطرح و اجرا کردند تا اصل مداومت آموزشی و ارضای بخشی دیگر از نیازها و انتظارات، مورد توجه و اهتمام قرار گیرد.

اهداف برنامه‌ریزی آموزشی طرح معرفت

در منابع و متون آموزشی که عمدتاً برای آموزش و دانشگاهها نوشته می‌شود، برنامه‌ریزی آموزشی را با عبارتی نظیر «برنامه‌ریزی آموزشی و پرورشی» یکسان می‌دانند، ولی در آموزش طرح معرفت با جنبه‌هایی از برنامه‌ریزی آموزشی سروکار داریم که متناسب با آموزش نیروی مقاومت بسیج و همچنین فراگیران و یادگیرندگان آن، خصوصیات و ویژگیهایی دارد که با نظام آموزش و پرورش متفاوت است؛ یعنی در نظام آموزش و پرورش از یک سو، توجه به مسائل ملی و مباحث اقتصادی، اجتماعی و سیاسی یک اصل جدی و در فراگرد آموزشی بسیار مؤثر است و از سوی دیگر، نظام آموزش و پرورش و نیازهای کودکان و جوانان نیز اصل جدی دیگری است. هرچند در

دنیای امروز، مقصود از آموزش و پرورش نیل به آرمانهای دست‌یافتنی است که بشر امروزه در راه آنها می‌کوشد و برای همه عمر آن را دنبال می‌کند و از کودک نوآموز که نقش‌پذیری دارد، نوجوانی هوشیار، توانا و آماده کسب مهارت‌های لازم می‌سازد و در سراسر عمر به هدایت او می‌پردازد. بنابراین آموزش و پرورش در هیچ دوره‌ای از حیات انسانی متوقف نمی‌شود (فرجاد، ۱۳۷۹، ص ۱۱۹). اما تفاوت اساسی برنامه‌ریزی آموزشی طرح معرفت با نظام آموزش و پرورش در این است که در طرح معرفت به نیازهای بسیجیان و سازمان گسترده بسیج توجه شده است و مسائل اقتصادی و اجتماعی جامعه اصل مهمی در برنامه‌ریزی آموزشی طرح معرفت به حساب نمی‌آید.

یک اصل اساسی در برنامه‌ریزی آموزشی، تعیین چارچوب اهداف کلی آموزش است. دو عامل مهم در تعیین اهداف برنامه‌ریزی آموزشی در عرصه ملی نقش دارند؛ نخست، مجموعه نیازهای کمی و کیفی نهادها و سازمانهای سیاسی، اقتصادی، اداری و نیازهای مربوط به تحولات کشور است که در اهداف برنامه‌ریزی آموزشی اثر تعیین‌کننده دارند و دیگری، مجموعه ضرورتها، کمبودها و نیازهای درونی نظام است که مربوط به سطوح و انواع مختلف آموزشها می‌باشد. در تعیین اهداف برنامه‌ریزی آموزشی طرح معرفت نیز هم به اهداف کمی و هم به اهداف کیفی و محتوایی؛ یعنی رشد استعدادهای روحی، علمی، معنوی و جسمی افراد توجه شده است. از سویی دامنه مشارکت افراد، گروهها، انجمنها و سازمانهای اجتماعی در تعیین اهداف برنامه‌ریزی آموزشی باید هرچه وسیع‌تر در پهنه کشور گسترده شود. حتی بعضی از کارشناسان و متخصصان بر این باورند که اهداف برنامه‌های آموزشی باید با شرکت گروهها، اقشار و نهادهای مختلف و همچنین مسئولان، کارشناسان و صاحب‌نظران کشور تعیین گردند. (گلایبی، ۱۳۸۰، ص ۸۱).

به‌طور کلی هدفهای آموزشی طرح معرفت به دو صورت مطرح شده است: ۱- هدفهای کلی و عمومی؛ ۲- هدفهای خاص یک دوره یا یک سطح تحصیلی. مقصود از هدفهای کلی و عمومی، سلسله مقاصدی است که آماده شدن جوانان و نوجوانان را برای زندگی مطلوب شامل می‌شود و تحولات تربیتی در زندگی هر فرد جزئی از آن است. در طرح معرفت نیز سعی شده است که تلفیق و هماهنگی لازم بین اهداف کمی و کیفی که یکی از مسائل مهم در برنامه‌ریزی آموزشی است مورد توجه جدی و اساسی قرار بگیرد تا به نیازهای فردی، آموزشی و نیازهای اجتماعی فراگیران پاسخ لازم داده شود.

اصول برنامه‌ریزی آموزشی طرح معرفت

برنامه‌ریزی آموزشی که پدیده‌ای نوظهور است از آغاز چندان بنای علمی نداشته است و در طول چهار پنج دهه‌ای که از عمر آن می‌گذرد اصول و قواعدی برای آن در نظر گرفته‌اند که به تدریج به دست آمده است. این اصول را می‌توان به سه گروه تقسیم‌بندی کرد: ۱- اصول مقدماتی؛ ۲- اصول عمومی؛ ۳- اصول متمم.

الف - اصول مقدماتی: کمبودها و عیب‌هایی که در برنامه‌ریزی آموزشی طی دهه‌های ۶۰-۱۹۵۰ آشکار شد، برنامه‌ریزان را به مطالعه و جستجوی علمی برانگیخت که منجر به یافتن اصول مقدماتی در برنامه‌ریزی آموزشی شده است. این اصول عبارتند از: ۱- اصل هماهنگی توسعه کمی با رشد و بهبود کیفی آموزش؛ ۲- اصل همبستگی سطوح مختلف و انواع آموزش؛ ۳- اصل انطباق برنامه‌های آموزش و پرورش با نیازهای توسعه ملی. (فرجاد، ص ۲۷؛ خلیلی شورینی، ص ۷۰؛ فیوضات، ص ۷۱)

ب - اصول عمومی: برنامه‌ریزی آموزشی بسته به فلسفه و شرایط اجتماعی و اقتصادی و نیز پیشرفت و توسعه هر کشور تنظیم می‌شود. اما در عین حال، مطابق اصول کلی و عمومی زیر انجام می‌شود که پنج اصل در این زمینه مورد توجه است: ۱- اصل جامعیت؛ ۲- اصل همبستگی؛ ۳- اصل مداومت؛ ۴- اصل توجه به تغییرات کیفی؛ ۵- اصل توجه به سرویس اطلاعات و مدیریت نظام آموزشی. (فیوضات، ص ۷۳؛ فرجاد، ص ۲۹)

ج - اصول متمم: اصول پنج‌گانه عمومی، سه اصل مقدماتی برنامه‌ریزی آموزشی را شامل می‌شود؛ یعنی این دو اصل از یکدیگر متمایز نیستند، بلکه به مرور زمان اصول مقدماتی به اصول عمومی تبدیل و کامل تر شد. اصول متمم نیز دارای ۵ اصل، شامل موارد زیر است:

۱- اصل واقع‌بینی؛ ۲- اصل همکاری و مشارکت؛ ۳- اصل استمرار و ارزشیابی؛ ۴- اصل تغییر و تحول؛ ۵- اصل ضمانت اجرایی. (خلیلی شورینی، ص ۳۰؛ و فرجاد، ص ۷۰)

در طرح معرفت، فرایند اصول برنامه‌ریزی آموزش به خوبی انجام گرفته است. به طوری که نتایج نشان می‌دهد برای این طرح ابتدا برنامه‌ریزی آموزشی انجام گرفت که دارای فرایند مشخص و در سطح مدیران عالی (هیئت‌رئیس سپاه و بسیج) تعریف و اجرا شده است. در این فرایند، مسئله برنامه‌ریزی (طرح‌ریزی) با مشارکت رده‌ها و

افراد صاحب‌نظر اجرایی به خوبی مورد توجه واقع شده است؛ ولی صاحب‌نظران رشته‌های آموزشی، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی دخالت کمتری داشته‌اند.

در مرحله اجرای طرح معرفت، نیروهای زمینی و دریایی سپاه محور اجرای طرح تعیین شده‌اند که در صحنه عمل، ابتدا همکاری لازم را با نیروی مقاومت به عمل آوردند، ولی در سالهای ۸۱ و ۸۲ مسئولیت اجرای طرح به عهده نیروی مقاومت گذاشته شد.

آخرین مرحله این فرایند، سیستم ارزشیابی است. از آغاز اجرای طرح، روشهای متعددی برای ارزشیابی آموزشی در نظر گرفته شد که آزمون پایان دوره، انجام تحقیقات نظرخواهی از جمله مهم‌ترین آن به شمار می‌رود. این مرحله توانسته است بازخورد مناسبی در اختیار دست‌اندرکاران طرح معرفت قرار دهد که در دوره‌های بعدی، اصلاح و مورد بازنگری واقع شده است.

شاخص‌ترین مسئله ارزشیابی آموزشی را می‌توان در مرحله اجرای طرح مشاهده کرد که پس از اجرای چند دوره در نیروی زمینی و دریایی، محل مناسب اجرای طرح معرفت، رده‌های مقاومت محلی و قشری بسیج تشخیص داده شد و اجرای آن از آغاز سال ۱۳۸۱ بر عهده نیروی مقاومت بسیج گذاشته شد. ارزشیابی محتوای درسی از طریق مصاحبه حضوری با مدرسان تربیت مربی طرح معرفت انجام و پس از جمع‌بندی، در اختیار معاونت آموزش نیروی مقاومت بسیج قرار گرفت. فرایند برنامه‌ریزی درسی که جدا از برنامه‌ریزی آموزشی و عمدتاً در حوزه نمایندگی ولی فقیه در سپاه و بسیج و با همکاری مرکز تحقیقات علوم اسلامی سپاه انجام گرفته است، نشانگر آن است که برنامه‌ریزی آموزشی متفاوت است و مراحل متعددی در این فرایند طی شده است.

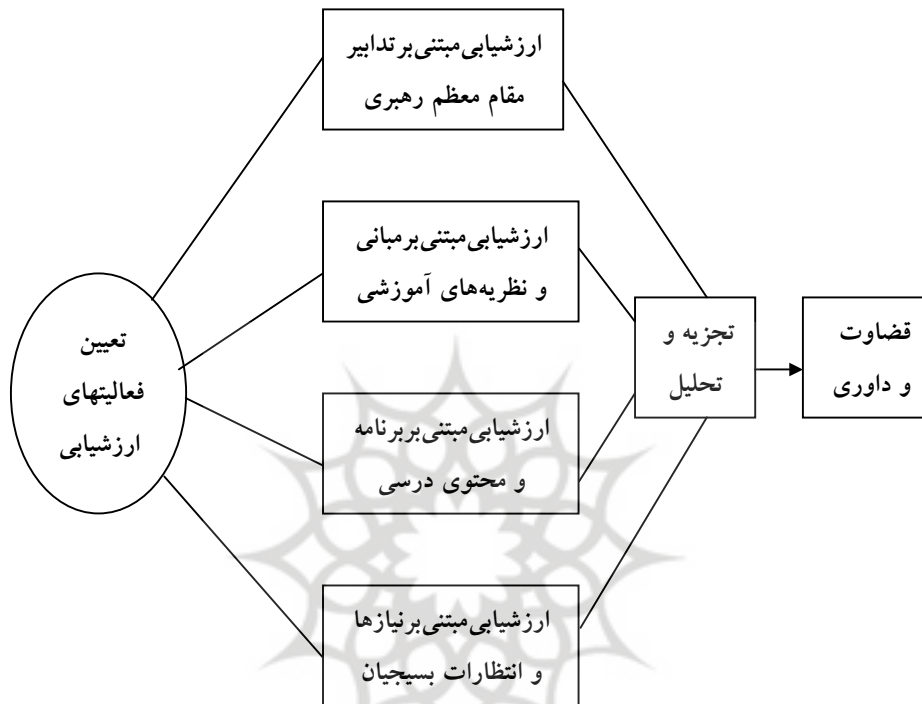
بحث در نتایج

یکی از اهدافی که مقاله حاضر در پی آن است، ارزشیابی میزان دستیابی به منویات مقام معظم رهبری در خصوص معرفت بسیجیان از طریق آموزش طرح معرفت است. هدفهای دیگر این طرح مطابق آن به شرح مطرح در نمودار ۱ با بهره‌گیری از اطلاعات حاصل به ایفای نقش موثر پرداخته شده است.

به این ترتیب که :

۱- میزان مطابقت طرح معرفت با دیدگاهها و تدابیر مقام معظم رهبری؛

- ۲- میزان مطابقت طرح معرفت با اهداف، مبانی و اصول آموزشی؛
 ۳- و شناخت نیازهای آموزشی بسیجیان نسبت به طرح معرفت؛
 را مورد بررسی قرار گرفته شد.

نمودار ۱-

الف - میزان مطابقت طرح معرفت با دیدگاهها و تدابیر مقام معظم رهبری همان‌طوری که در چارچوب نظری و روش تحقیق بیان شد، خواسته‌های معظم‌له در محورهای زیر خلاصه می‌شود:

هویت ملی و دینی، بصیرت و آگاهی، مسائل دینی و ایمانی، تربیت و خودسازی، منطق و استدلال، عدالت و انتظار، حراست از انقلاب و ارزشها و دستاوردهای آن و معرفت به فلسفه بسیج.

مقایسه اهداف شش‌گانه طرح معرفت با محورهای هشت‌گانه رهنمودهای مقام معظم رهبری نشان می‌دهد که تمام اهداف طرح معرفت، ارتباط لازم را با محورهای

هشت‌گانه دارد، فقط بعضی از این هدفها کم‌رنگ دیده شده است. در ضمن برخی از خواسته‌های مقام معظم رهبری به‌طور روشن در هدفهای طرح معرفت نیامده است؛ از جمله: «هویت ملی و دینی»، «منطق و استدلال»، که ممکن است در محتوای درسی به آن اشاره شده باشد ولی به عنوان اهداف آموزشی قید نشده است.

ب - میزان مطابقت طرح معرفت با اهداف، مبانی و اصول آموزشی

نتایج این هدف نیز نشان می‌دهد برای طرح معرفت ابتدا برنامه‌ریزی آموزشی انجام گرفت، که دارای فرایند مشخص و در سطح مدیران عالی هیئت رئیسه سپاه و بسیج تعریف و اجرا شده است. در این فرایند، مسئله برنامه‌ریزی (طرح‌ریزی) با مشارکت رده‌ها و افراد صاحب‌نظر اجرایی به خوبی مورد توجه واقع شد. فرایند برنامه‌ریزی درسی که مجزاً از برنامه‌ریزی آموزشی صورت گرفت و عمدتاً در حوزه نمایندگی ولی فقیه در سپاه و بسیج و با همکاری مرکز تحقیقات علوم اسلامی سپاه انجام گرفت نشانگر آن است که مراحل متعددی در این فرایند طی شده است، ولی از آنجایی که طرح معرفت به صورت آزمایشی اجرا نشده است تا میزان مطابقت متون درسی با نیازهای فراگیران معلوم شود، بلکه پس از تدوین متون بلافاصله چاپ و منتشر شده است، لذا فقط در مرحله ارزشیابی برنامه‌ریزی درسی که پس از اجرای دوره انجام گرفت، کاستیهای متون، شناسایی و برطرف گردیده است.

ج - میزان مطابقت دروس، فصول و بخشهای طرح معرفت با اهداف آن

طرح معرفت بسیج دارای شش ماده درسی، جمعاً به مدت ۴۰ ساعت آموزشی است که مقاله حاضر، پنج درس طرح معرفت را مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد. همه این دروسها از نظر میزان ساعات اختصاص یافته برای آموزش یکسان است، به استثنای درس «بررسی و تحلیل اهم مسائل سیاسی روز» که دو ساعت بیش از سایر دروس در نظر گرفته شده است. خلاصه کلام اینکه در این بخش، مقایسه میزان مطابقت طرح معرفت در چند مرحله به‌طور مشروح انجام گرفت که عبارتند از:

تطبیق عناوین فصل با درس - تطبیق عناوین بخش با فصلهای برنامه درسی - تطبیق فهرست مطالب متنها با فصل - تطبیق متن با بخش حاکی از آن است که با مطالب همسویی دارد به‌طوری‌که می‌توان نتیجه گرفت:

- ۱- برنامه‌ریزی آموزشی و برنامه‌ریزی درسی به‌طور مجزا انجام گرفته ولی در ارتباط با یکدیگر و به هم پیوسته بوده است.
  - ۲- در تعیین اهداف آموزشی طرح معرفت، به دلیل کوتاه بودن فرایند طرح‌ریزی، از نظرات متخصصان، کارشناسان و نیازسنجی فراگیران استفاده نشده است.
  - ۳- مبانی برنامه‌ریزی درسی، به ویژه مبانی فلسفی، اجتماعی و روان‌شناسی آن، نانوشته است و به‌نظر می‌رسد از مبانی علمی و تخصصی لازم برخوردار نبوده است.
  - ۴- مصوبات و ابلاغیه قرارگاه بسیج و قرارگاه امیرالمؤمنین (ع) بیانگر این واقعیت است که بین برنامه‌ریزی و اجرا فاصله وجود دارد.
  - ۵- ارزشیابی طرح معرفت (ارزشیابی طرح‌ریزی آموزشی، برنامه‌ریزی و ارزشیابی فراگیران) به‌طور نسبی انجام می‌پذیرد.
  - ۶- فرایند برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر ارزشیابی میزان مطابقت متون طرح معرفت می‌باشد که بدون در نظر گرفتن آن می‌توان داوری کرد که به‌طور مناسب انتخاب و اجرا نشده است.
- هدف چهارم این مقاله ارزشیابی میزان پاسخگویی طرح معرفت به نیازهای عمومی و قشری بسیجیان و میزان رضایت آنان است که ۶۶ درصد پاسخگویان در این پژوهش نسبت به حضور در طرح معرفت احساس نیاز کرده‌اند.
- نتیجه‌گیری و پیشنهادها**
- ارزشیابی وسیله ارزیابی است که در آن شخص یا چیزی برای رفتار یا رفتارهای معینی بر مبنای مقیاس تهیه شده یا پیوستاری مورد ارزیابی قرار می‌گیرد؛ نظیر افزایش میزان یک خصیصه یا رفتار. این مقیاس دامنه تغییری را نیز دربرمی‌گیرد که در آن رفتار باید ارزشیابی و سنجیده شود. یکی از هدفهایی که مقاله حاضر در پی آن است ارزشیابی میزان دسترسی به منویات مقام معظم رهبری در زمینه افزایش سطح معرفت است. این مقاله بیانات و تدابیر مقام معظم رهبری را در زمینه افزایش سطح معرفت و بینش بسیجیان که به شکل‌های مختلف مطرح شده و مورد انتظار ایشان است بیان می‌کند. می‌توان نتیجه گرفت که: طرح معرفت برنامه‌ای است که اجرای آن، تدابیر مقام معظم رهبری را در سخنرانیهای اردبیل و گیلان محقق کرده است.
- همسویی مبانی آموزشی و برنامه‌ریزی درسی و نتایج مصاحبه با اساتید به

صورت علمی انجام شده است.

- ارزشیابی میزان مطابقت عناوین دروس طرح معرفت با اهداف طرح معرفت همخوانی دارد.

- میزان پاسخگویی طرح معرفت به نیازهای عمومی و قشری بسیجیان و میزان رضایت آنان در سطح بالایی است.

ذکر نکاتی به شرح ذیل ضروری به نظر می‌رسد:

۱- طرح معرفت را می‌توان برنامه‌ای دانست که در جهت معرفت و بصیرت بسیجیان با هدف ارتقای سطح معرفت آنان، ایجاد حساسیت و توان لازم در بسیجیان به منظور شناخت تهدیدات دشمن در عرصه‌های فرهنگی و سیاسی و روشهای مقابله با آن و تبیین مبانی ارزشی و اهداف انقلاب اسلامی در نیروی مقاومت بسیج به اجرا درآمده است.

۲- ارزشیابی برنامه‌ریزی درسی نیز همانند برنامه‌ریزی آموزشی است و حتی تا حد بیشتری به آن توجه شده است؛ به خصوص در زمینه محتوای درسی و سرفصلهای آن. تمامی اساتید دوره بر نوآوری طرح معرفت به عنوان نوع جدیدی از آموزش در بسیج به آن توجه داشتند و شرایط و فضای آموزشی را مناسب ارزیابی کردند.

۳- ارزشیابی میزان مطابقت عناوین دروس طرح معرفت تا حد زیادی با اهداف ششگانه طرح معرفت همخوانی دارد.

۴- نیازهای آموزشی بسیجیان نسبت به طرح معرفت در حد بسیار بالایی بوده به طوری که بیش از ۶۶ درصد پاسخگویان اعلام داشته‌اند که طرح معرفت از نیازهای اساسی آنان است. این نیاز به ترتیب در جامعه بسیج دانشجویی، دانش‌آموزی، اداری، کارگری و محلی بیش از همه احساس شده است.

در خاتمه به نظر می‌رسد شایسته باشد «طرح معرفت در سریع‌ترین زمان، مورد بازبینی قرار گیرد تا موانع اجرایی و مشکلات برنامه‌ریزی درسی آن برطرف شود. در این زمینه، بهره‌گیری از نظرات کارشناسان رشته‌های آموزشی و تربیتی و عوامل اجرایی و برنامه‌ریزی درسی به غنای طرح خواهد افزود. شایان ذکر است که قبل از ورود به دوره آموزش طرح معرفت بسیجیان، معلومات آن نیز سطح بندی گردد.»

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- اردبیلی، یوسف (۱۳۷۶)؛ *روشهای ارزشیابی در بخشهای دولتی ایران*، تهران، انتشارات میثاق.
- ۳- خلیلی شورینی، سیاوش (۱۳۸۲)؛ *اصول و مبانی برنامه ریزی آموزشی*، تهران، انتشارات یادواره کتاب.
- ۴- ساروخانی، باقر (۱۳۷۷)؛ *روشهای تحقیق در علوم اجتماعی*، جلد دوم ناشر، پژوهشگاه علوم انسانی.
- ۵- سخنرانی مقام معظم رهبری در سال ۱۳۸۱ و ۱۳۸۲ در اردبیل و گیلان.
- ۶- سیف، علی اکبر (۱۳۸۰)؛ *پژوهشی در برنامه ریزی آموزشی*، تهران نشر میترا.
- ۷- فرجاد، محمدعلی (۱۳۷۹)؛ *اصول برنامه ریزی آموزشی و درسی*، تهران، انتشارات الهام.
- ۸- فیوضات، یحیی (۱۳۸۲)؛ *مبانی برنامه ریزی آموزشی*، تهران، مؤسسه نشر ویرایش.
- ۹- کارگر کرمبستی، احمد (۱۳۸۲)؛ *عوامل مؤثر بر توانمندسازی دانشجویان دانشگاههای تهران*.
- ۱۰- گلابی، سیاوش (۱۳۷۸)؛ *روشهای اندازه گیری و ارزشیابی آموزشی*، تهران، نشر روان.
- ۱۱- ملکی، حسن (۱۳۸۰)؛ *برنامه ریزی درسی راهنمایی عمل*، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی، چاپ سوم.
- ۱۲- *نشریه دانش* شماره ۲۸ از انتشارات معاونت آموزش نیروی مقاومت بسیج.